

„Itt örökkéig mész vót, ősidők óta!”

Erdei iparúzés Vargyas környékén

A mészégető népi ipar XIX. századi székelyföldi helyszíneinek térképe a Cziráky-féle összeírás alapján jól kirajzolható: 1820-ban az égetés és a mész fuvarozása, a mésszel való kereskedés lehetősége 36 település lakói számára jelentett megélhetési forrást. Nyilvánvaló, hogy azokon a településeken alakult ki ez a természetkielítő erdei ipar, amelyeken a helyi természeti adottságok lehetővé tették. A nevezett mesterség kapcsán leg-többször előforduló településnevek: Homoródalmás, Homoródkarácsonyfalva, Vargyas, Csíkszentdomokos és Pürkeréc. A falut körülölelő hegyek mész-kőrétegeinek kitermelésével a helyben dolgozó 5–10 mészégető tevékenysége a források szerint Vargyast már századokkal korábban mészégető központként tette ismertté.

A XIX. századig a helyi közbirtokosság tulajdonában volt a felszíni mész-kőbánya, ahol a *mész mesterek* megszabott fizetség fejében égethettek. (A hagymási új mész-kőbányát csak az 1930-as években nyitották meg.) A mésszel való foglalkozás alapvetően két szakaszra oszlott: a mész kiégetésére és az értékesítésre. A szekeresség intézményét kihasználva, a vargyasi mészégetők eljuttatták terméküket a Mezőség, Udvarhelyszék és Háromszék falvaiba, a Küküllők völgyébe, Fogaras és Barcaság környékére. A mész ára az épp időszerű piaci körülményektől függött, például az adott esztendő gabona- és

gyümölcsstermésének hozamától. Még az 1940-es években is „szekerekkel szállították le, s vitték vidékekre. Adták el ilyen régi vékás hogyhívjákokkal, vékával, nem kilóval, mázsával adták. Két véka mész, egy véka gabona. Így csereberélték akkor az árut, a meszet, a gabonát” – mesélte 2008-ban egy vargyasi mészégető család tagja.

A XX. század elején a mészégetés művelői az önellátó és az árutermelő stratégiák kiegészítő alkalmazásával teremtették meg életfeltételeiket. Életszervezésüket, gazdaságukat a több lábbon állás jellemezte. Valamennyinek 5–10 hektár földterület volt a birtokában, amelyet – tekintet nélkül a mész iránti keresletre – folyamatosan megműveltek, ugyanakkor teheneket tartottak, sertést neveltek. A mészégető családjában a munkamegosztás a pénz megszerzésének és a termények előállításának elkülönített tevékenységeire vonatkozott. Míg a családok férfitagjainak fő tevékenysége a rendkívül nehéz fizikai munkát igénylő mészégetésre korlátozódott, az asszonyok feladatköre a gyermekek nevelésére, az állatállomány ellátására, a ház körüli, illetve mezőgazdasági munkák végzésére terjedt ki. A nők jelentős részt vállaltak a mészégetésben is. A kora tavasztól késő őszig tartó idény alatt közülük nem egy férfi módra dolgozott férje mellett a mészégető kemencénél. A nagyobb időszak munkái idejére, mint például szántás, vetés, aratás, a fér-

fiak ideiglenesen abbahagyták a mészégetést, és saját állataikkal, illetve megfizetett munkásokkal dolgozva arra törekedtek, hogy a mezőgazdasági munkát minél rövidebb idő alatt elvégezzék, és visszatérjenek jövedelemszerző tevékenységükhöz. A gyermekek munkabírásukhoz szabott feladatokat teljesítettek szüleik mellett.

Az 1948-as államosítás után a vargyasi mészégetők engedélyeit bevonták. Az 1952-ben megalakult kollektív gazdaság a mészégetők közül néhányat állandó alkalmazásba vett, mások felhagytak a mesterséggel, és gyári munkások, illetve földműves kollektivisták lettek. Az 1950-es évek elején felújították a nyersanyagokhoz közel eső régebbi katlanokat, ugyanakkor újabbakat is építettek a gazdaság keretei közt folytatódó mészégetés számára. A munkakönyvvel alkalmazott mészégetők által előállított terméket a beindult nagy állami építkezéseken – termelőszövetkezetek, gyárak, lakónegyedek – használták fel.

Az 1970-es években, abban a rendkívül ellenőrzött korszakban ritka eseménynek számított, hogy egy régi mészégető család tagjának magánengedélyt sikerült szereznie az iparúzéshez. V. J., az akkori „maszek” jól emlékszik: annak ellenére, hogy Vargyason másnak tilos volt a magáncélú égetés, többen voltak a faluban, akik titokban az ő engedélyén élődtek. Ezek a feketézők a távolabbi falvakban az ő nevén mutatkoztak be, s rendeléseket vettek fel. „*Recsenyédén bémenyek az új házhoz, hogy vesznek-e meszet, azt mondják, nem kell, mert már leelőlegezték a vargyasi V. J.-nél. Mondom, nézzen meg ember, én vagyok V. J.!*”

A rendszerváltást követő gazdasági helyzetben Vargyason az a néhány mészégető, aki korábban állami alkalmazottként termelt, arra törekedett, hogy kisebb léptékű magánvállalkozásként tovább folytathassa tevékenységét. A felszámoló állami gazdaságokból és az ipari ágazatból utcára került helyiek közül többen, a kiútkeresés egyik szakaszaként, szintén a mészégetés mellett állapodtak meg. Ők korábban vagy alkalmi munkásokként tanultak bele a mesterségbe, vagy a család korábbi generációinak hagyományos mesterségéhez tértek vissza. Az 1990-es évek modernizációs törekvéseivel szembe menő gazdasági folyamat tehát az ipari tevékenységtől a természet kiéléséhez kanyarodott vissza, párhuzamosan azzal a *visszaparasztosodás*nak nevezett, a mezőgazdaság terén megfigyelhető jelenséggel, amely során az ipari és agrárproletárok a szocializmus előtti, idejétmúlt

Én a 36-ot kitüzelöm...

földművelői stratégiákhoz és régi termelőeszközökhöz nyúltak vissza.

Az új gazdasági rendszer azoknak a gyors alkalmazkodásra hajlamos mészégetőknek kedvezett, akik a termelés mellett a piaci körülményektől és új társadalmi kapcsolatok kiépítésétől sem riadtak vissza. Azoknak, akik elsőként kezdtek magántermelőként égetni, és akik ennél fogva az elsőként jelentkező nagy felvásárló cégekkel kötöttek szerződést.

Jelenleg a falu környékén 15 katlanban 12–13 vargyasi család égeti a meszet. A mész felvásárlását nagyobb cégekkel szerződtek le, általában előzetes megrendelésre dolgoznak. Állandó megrendelőik leginkább Székelyudvarhelyről érkeznek: „most Udvarhely nyeli a meszet, ott vannak a nagy építkezések...” A mészégetés most is főleg családi, nemzeti vonalon működik: egy-egy katlan kiégetésében a kiterjedt család tagjai vesznek részt. A mészégetők zöme egy korábbi generációra visszanyúló nagy mészégető család, kiterjedt rokonság tagja. Mellettük az utóbbi két évtizedben néhány új meszes is elkezdett tevékenykedni. Az a két cigány vállalkozó, aki 2000 után épített saját katlant, a bővülő igényekben és saját rátermettségében bízva vágott neki a termelésnek. Egy fiatal székely gazda, elődei mesterségét folytatva, 2002-ben épített saját kemencét, egy másik mészégető 2000 óta, időszakos magyarországi vendégmunkájának szüneteiben, hasonló módon egészíti ki jövedelmét. Bár az egyre szigorodó jogi és természetvédelmi feltételek akadályokat gördítenek a mészégetés elé, a szaporodó katlanok és az újabb feltűnő égetők egyértelműen a tradicionális mesterségből élők körének bővü-

lését jelzik, amelyet a környéken továbbra is fennálló magas fokú munkanélküliség motivál. A rendkívül nehéz mesterség egyedüli vonzerejét a viszonylag gyors pénzbeli jövedelmezőség képezi.

A családok a mészégetés mellett lehetőségeikhez mérten gazdálkodnak, állatokat tartanak. Jövedelmük így a saját használatra előállított terményekből, állatokból és a mészégetésből származó pénzből tevődik össze. Többen gépekkel felszerelt magángazdaságot működtetnek, gyakran gépesített munkafázisokat vállalnak a falubeliek kérésére, tehát a több lábón álló, a kiterjedt családot és ideiglenesen kívülállókat is foglalkoztató, pénzt és terményeket is mozgó gazdaság szervezés jellemző rájuk. A mészégetés megszervezése, a századokkal korábbi gyakorlattal ellentétben, az alacsony társadalmi réteg köréből kiszakadva, mára a nagyobb gazdák csoportjához kapcsolható, ők azok, akik rendelkeznek a nyersanyagok, a mész és az égetéshez használatos tűzifa megszerzéséhez elegendő pénzzel, a fuvarokat, a berakásra és az égetéshez napszáma szerződött munkaeerőt meg tudják fizetni, ugyanakkor kapcsolataikat használni tudják a beszerzés és a megrendelők biztosítása érdekében. A kötörsre, hordásra, égetésre alkalmazott munkaeerő a falu szegényebb rétegéből, főleg a cigányok köréből kerül ki.

Érdekes a mesterség művelőit jelölő helyi fogalomhasználat, amely az iparral szembeni erősebb vagy lazább kötődéseket, és egyben az abban résztvevők társadalmi hierarchiáját is jelzi.

a.) A mészégető fogalma Vargyason

Két tál nagykujakost!

azt a mindenfajta szakirányú képzettség nélküli embert – néprajzi terminussal parasztspecialistát – jelöli, aki *saját* kemencében égeti a meszet. Ennek a behatárolásnak megfelelően Vargyason tucatnyi aktívan dolgozó mészégetőt, más szóval *gazdát*, vagy újabb megjelöléssel *patront* találunk. Köztük markáns csoportot alkotnak azok a rokonok, akik több generációra visszavezethető mészégető dinasztia tagjai; mellettük számon tartanak néhány idős, visszavonult mészégetőt is. A gazda a munka összehangolását, a nyersanyag és a szállítás megszervezését végzi, a mesterség hivatalos műveléséhez biztosítja a helyi tanáccsal kötött szerződéses keretet, fizeti az adót, rendelkezik a kő és fa beszerzéséhez szükséges pénzzel. Az állandó megrendelés biztosítása, továbbá a termék kedvező áron történő értékesítése ugyancsak a gazda talpraesettségét és kapcsolatszerző képességét igényli.

b.) A mészégetők családtagjai – gyermekek, asszonyok – alkalmi *segítség*ként veszik ki részüket a mész előállításának folyamatából. Ezek a hozzátartozók is jól ismerik a mesterség fortélyait, ám aktív jelenlétükre elsősorban a több embert igénylő munkamozzanatoknál van szükség.

c.) A mészégetők *munkások*nak nevezik a napszáma fizetett munkaeerőt. Ők általában a legkeményebb munkákat végzik el, például a kötörsre és a 36–40 órás intenzív tüzelést.

A mészégető mester megítélése során figyelembe veszik a szakértelmét, hogy mennyire *régi mester*, az általa előállított mész minőségének hírére, s nem utolsósorban azt is, hogy történt-e munkabaleset, vagy figyelmen kívül hagyta anyagi kár – például, hogy dőlt-e össze katlan – a

Adjátok a bótkövet!

keze alatt. E kritériumok alapján csupán tucatnyi olyan ember van a faluban, aki mészégetőként vehető számba: „Tizen, tizenketten vagyunk, amelyikek be tudjuk rakni. Mindenki nem érti. Hát olyan patronok, teszem fel V. Á., érteni érti az égetést, de nem tudja berakni. S a szülei is, az ókori izéjei is mind meszesek vótak, de nem tudja. Odafigyelés kell.”

A legnagyobb mészégetők is csak a tisztas megélhetést képesek tevékenységükkel biztosítani, kirívó felhalmozásra nem akad helyi példa: „...elég normálisan megélnék belőle, de egyszer, hogy meggazdagodjon, valaki egy nagy házat építsen, s látszodjon, hogy ez itt mészégető lakik, a lakáson, olyan nincs”. Egyre sűrűbben jelentkeznek viszont azok a példák, amelyek sikeres stratégiaként nem a termelésben, hanem a forgalmazásban rejlő gazdasági potenciál mellett érvelnek: „én őszintén megmondom: van Udvarhely egy valaki, az Magyarországon dolgozott, s hozott vót – a 90-es évek elején – egy mészótó gépet, azt vásárolt s ő nekifogott. Általába ő szokta innét Vargyasról felvásárolni a meszet, de ő aztán biztos, hogy meggazdagodott, de úgy, hogy katasztrófálisan”.

A kemény munkával megszerzett pénzt a mészégetők nem csak a mindennapi gondok enyhítésére, a megélhetésre fordítják; felhasználásában nagy szerepet szánnak a ceremóniális beruházásoknak, az emberi kapcsolatok ápolásának és a családi-baráti közösségben szervezett ünnepléseknek is. „Má a régi mészégetők-nél megvót ez, hogy minden katlan mész az meg vót ünnepelve. Most es úgy van. V. F.-nél például, ők aztán még úgy es van, hogy egy katlan mész ára reamegy, addig ünnepelnek. Ha elfogy a pénz, akkor rakják esmen bé s égetik ki.” Ezáltal folyamatosan újratermelik a közösségen belüli szimbolikus pozíciót, újradefiniálják a munkásaikkal és a falubeliekkel kiépített emberi-társadalmi kapcsolataikat is.

Vargyason az újabban épített vagy felújított mészégető katlanok a helyi hagyomány szerencsés továbbélése mellett arra utalnak, hogy a mészégetők a minimális gazdagság mellett, gazdasági alternatíva híján, a természetvédelmi megszorítások, az EU-s törvények szabályozásai és a lokalitás nyújtotta feltételek, „kiskapu” közt ügyesen lavírozva, megélhetésüket hosszabb távon is a széles körben keresett mész égetésével kívánják előteremteni.

Kinda István

A gyergyószentmiklósi Madaras-kapuról

Az 1885-ben készül Madaras-kaput – mint műemléket – a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum őrzi. Elnevezése az egykori tulajdonos, gyergyószentmiklósi Madaras Sándor nevét takarja, erről a kiskapu fölé vésett felirat is árulkodik: „Isten segedelméből építette Madaras Sándor és neje György Borbála”. Két zábén további feliratok olvashatók, az egyik a zetelaki mester nevét rejt („Készítette zetelaki Máté Imre”), a másik a kapun belépőt köszönti („Áldás a bejövőknek, békesség az elmenőknek”). Úgy tudjuk, hogy Madaras Sándor maga is dolgozott kapuja elkészítésén.

A kapu valódi kuriózum Gyergyó vidékén: ehhez hasonló, tölgyfából készült, udvarhelyszéki mintákkal faragott, festett székely kaput nemigen találunk. A tölgyfa és cserefa nem honos a medence erdőiben, a gyergyói ember ezért hagyományosan fenyőfából készítette kapuját, s ebből kifolyólag, mivel a fenyő köztudottan kevésbé alkalmas faragásos díszítésre, fűrészelt mintákat alkalmazott.

Madaras Sándor különleges kapujára nem kizárólag a Gyergyószentmiklóson élők, hanem a szakemberek is felfigyeltek. A Tarisznyás Márton Múzeum fotóarchívuma őrzi a XX. század elején Vákár László által készített üveg-negatívot, amelyen a kiskapuban gyer-

gyói székely viseletbe öltözött leányt is látunk. Vámszer Géza az 1960-as években, a vidéken tett kutatóútjai során többször is megörökítette a kaput. Tarisznyás Márton *Gyergyó történeti néprajza* című kötetében Gál Sándor felvétele látható. Azon rajta van a kapu mellett a Madaras-ház utcai homlokzata is. A fényképeken az is megfigyelhető, hogy a fenyőfából készült nyíló részeket idővel kicserélték.

A műemlékké nyilvánított kaput Madaras Sándor fia, ifj. Madaras Sándor 2001-ben adományozta a gyergyói múzeumnak, egy új (modern) kapu elkészítésének fejében. Az akkori igazgató, Lukács Mária, valamint munkatársai, Bajkó Sándor és Sándor Lehel Csaba, Demeter István székelykeresztúri restaurátor irányításával, szakszerűen állították fel a kaput, melynek állapota már szemmel láthatóan romlott, a feliratok nehezen kivehetők, a festésnek csupán nyomai maradtak, egyszerű restaurálásra szorul. Röviddel ezután a Rákóczi Ferenc (akkor még Kárpátok) utca 29. szám alól a Madaras-ház utca felőli része (csupán egy szoba) is a múzeum udvarára került, 2006-tól az intézmény keretei között működő Játsszóháznak ad otthont.

Szőcs Levente